

Ján Patočka o mýte

JAN PATOČKA

Jan Patočka (1907–1977) – český filosof, žák Edmunda Husserla, představitel fenomenologie, historik filosofie. Komunistický režim mu nedovolil plnohodnotně pracovat, takže na univerzitě přednášel jen několik málo let. Jinak pracoval alespoň jako editor Komenského spisů či jako knihovník ve filosofickém ústavu. Přesto je dnes považován za našeho světově nejznámějšího filosofa 2. poloviny 20. stol. Stál u zrodu Charty 77 a byl jedním z jejích prvních signatářů. Zemřel vyčerpán policejním pronásledováním. Rozvíjel především problém tzv. „přirozeného světa“ a povahy lidské existence, která čerpá z přirozeného světa svou základní a bezprostřední orientaci ve skutečnosti. Koncipoval filosofii dějin, v níž se snaží ukázat, jak se člověk stává dějinnou a sebevědomou bytostí právě prostřednictvím otázky po celku světa (tedy skrze filosofii) a snahou po tom, aby se toto tázání mohlo svobodně provozovat. Hlavní díla: *Přirozený svět jako filosofický problém*; *Aristotelés – jeho předchůdci a dědicové*; *Úvod do fenomenologické filosofie*; *Evropa a doba poevropská*; *Kacířské eseje o filosofii dějin*.

Nejstarší řecká filosofie

Praha 1996.

Mýtus je polosen myslí. Krouží kolem našeho podstatného osudu jako kolem takových palčivých bodů života krouží právě sen: jeho obrazy táhnou duševním zrakem se samozřejmostí, která nevzbuzuje podivení, i když je nesmírně fantastická. Neboť smyslem mýtu je právě, jak jsme viděli, vzdát se sama sebe, své individuality, možnosti vědomě proniknout ke své nejvlastnější bytosti: vzdát se do rukou minulosti, pravěku, který vládne ještě doposud. Jako ve snu mlčí naše vědomá, vyšší složka, aby uvolnila cestu potlačeným přáním a neurčitým tuchám hlubších vrstev celé bytosti, jež se vtělují v symboly snové obraznosti, tak podobně je tomu v mýtu. Naše tajná tušení, naše v průběhu časů stupňovaná životní strážení oživených, myslících třtin, abychom mluvili s Pascallem¹, vtěluje se v něm do temných i jasných obrazů; v temných promlouvá naše úzkost, v jasných se splňuje naše touha, vše pak vnořeno do tmy dávnověku, na který se mytická mysl rozpomíná; každý z obrazů mluví bezprostředně, ale věrně, bez výkladu, beze slov, a kdo mýtus vykládá a vysvětluje, stojí již mimo něj. Ze všech těchto důvodů má mýtus tak hluboký životní význam. Žít v mýtu znamená mít životní otázky rozřešeny, a to dříve, nežli se vůbec člověku kladou. Proto rozbor mýtu nutně v něm najde prvky hluboké, najde v něm podstatné zájmy člověka dávných dob, ba člověka vůbec. Proto nás dodnes dojímá mýtus řecký, mytologie homérská, řecká tragédie, dokonce i různé theogonie. S napětím v nich sledujeme božské zápasy o to, aby hrozivý chaos,

něco nesmírného a netvorného, co je v pozadí celého života. byl překonán a aby byl umožněn řád a vskutku lidský život. [...] Zde, u Hésioda², není žádný rozbor; jest jen vyprávění, je vynořování obrazů, jež míjejí před duševním zrakem, spojeny poutem vzájemného plození, jež není ničím jiným než výrazem jakéhosi vnitřního příbuzenství těchto nazíraných obludných postav; temnota a neurčito se v nich proměňuje v nové a nové podoby. A jelikož celá historie se odehrává v temném pravěku, nepřichází nikdy k plnému vědomí fakt, že chaos, nekonečný, hrozivý a vše pohlcující, je ve své nezkrtné síle ustavičně zde, že je přítomen, že právě nyní třeba jej pevně změřit duševním zrakem a neprchat od něho, nýbrž pochopit jej, rozebrat, najít jeho bytí, odkrýt jeho jádro, odstranit to, co je naším očím zakrývá. V okamžiku, kdy chaos, nekonečno, to, co vše objímá, přestalo být pouhým obrazem a pouhým kusem vyprávění se šťastným koncem, kdy je pochopena jeho neodbytnost a učiněny kroky k jeho odhalení, k jeho rozboru, rodí se filosofie. V této chvíli vzniká též nový životní pocit, z něhož filosofie roste. Nic nepřibýlo a přece se všecko změnilo. Pohádka, mýtus, stala se skutečností. Příběh, uzavřený s tím, co jest, zmizelo. Nevíme nyní, jak přicházíme k tomuto celku, který přece je neodbytně tu, který nás objímá, který musíme „pochopit“, poněvadž je nám cizí. Pocit, který se nás zmocnil, je odcizení, údiv. Nikoli nad tím či oním nezvyklým jevem; nad celkem jsoucím. Co jest toto vše? Jak je „pochopit“, právě jako celek? Máme tedy nové pathos, které není jedním přídavkem, citovým přízvukem určitých myšlenek, nýbrž je samo předpokladem, z něhož myšlení o celku světa vyrůstá, jak to říkali staří. [...]

Filosofie tedy skutečně v určitém smyslu roste z mýtu. S ním má společný životní dosah, problém postavení člověka v celku bytí, či jinak řečeno, lidského osudu. Opírá se oň, i když zpřítomňuje, i když činí naléhavým původně mýtický pojem nekonečna. Na druhé straně je však pochopitelné též, že filosofie již ve svých počátcích je ve spolku s vědou, s onou ještě nesoustavnou, analytickou vědou, výše charakterizovanou. Věda v tomto stadiu nemá ještě žádné vědomí vysokého poslání a základní úlohy v životě člověka. Je praktickou a technikou, je sice jasná, ale vždy jen částečná, přenechává celek života jiným mocem, hlavně nábožensko-mýtickým. Ale má své pojmové nástroje: věda, i primitivní, dovede rozbírat. Zná vnitřní vztahy věcí: rovnost, nerovnost, sklad a rozklad; bere své znalosti z věci samé, která musí tedy být tu, být přítomna, nikoli z fantastické vzpomínky. Tak první filosofové nespekulují toliko o nekonečnu, nýbrž z podstaty věci jsou zároveň spolubudovateli vědy, u níž si berou pojmový nástroj. Veškeré vědecké myšlení však postupuje pod zorným úhlem identity: zjišťuje totožnost v různém, jednotu v rozmanitém. Jedná se o to, aby celky, jichž shoda není zprvu patrná, byly rozloženy v prvky, jichž identita je zřejmá; například trojúhelník na strany a úhly, jichž shoda zaručuje shodnost celého útvaru. Zachycením takových prvků, základních pojmů, zmocňujeme se tedy celků, pronikáme do jejich povahy; při tom se neodvoláváme na nic věcem samých cizího; třebas na nějakou vnější, dávnou moc, nýbrž věci se nám objasňují ze sebe samých, z vlastního složení, z toho, co z nich je tu, přítomné naší mysli. A podobně je tomu s nejpůvodnější filosofii: problém je proniknout do všeobšího jsoucího celku, zachytit jej v tom, co je proň podstatné, co tedy tvoří právě jeho bytí, a to z něho sama. Nic částečného není předmětem této úvahy, a přece musí být řešena pomocí těchto částečných, konečných věcí. Ony jsou v nekonečném obsaženy, jsou jeho složkami; pohled smyslů i mysli se však setkává nejprve s rozmanitostí věcí v prostoru i času, s růzností věcí, které se mění a navzájem do sebe přecházejí. Každá je omezena, každá hraničí s jinou v místě, ale hlavně v čase. A právě jejich vzájemné přecházení musí být klíčem k poslední jednotě věcí. Tato poslední jednota nezná již hranic – od nekonečného ohraničení se přešlo k nekonečnu, bezmeznému, neohraničenému. To nemůže samo být pouhou věcí mezi jinými věcmi, nemůže jednou být, podruhé nebýt, nemůže být netrvalé, musí procházet veškerou změnou; ale

ve své trvalosti musí být zároveň původcem vši proměny, všeho střídání, všeho spořádaného stavu i přerodu věcí konečných. A tak to, co trvá, zároveň je ve skrytu původem různosti a změny, je tedy věčný, samostatný pohyb; a vzpomeneme-li, že samostatný pohyb je Řekům příznakem ba výměrem života, můžeme říci, že ona podstatná bytost, prazáklad vši skutečnosti, tj. konečného bytí, jest odvěký, nekonečný život. Ovšem život nikoli jako cosi odlišného od toho, co oživuje; ono podstatně živé je rozprostráno do nekonečna, je to i *nádrž a látka*, všeho jednotlivého i konečného. To je tedy v prvním přiblížení *fysis*, ona „příroda“, o níž bude spekulovat řecká filosofie jako o jednom ze svých hlavních témat. Výraz *fysis* sice u nejstarších „fysiologů“ ionské školy není doložen, neboť titul Anaximandrova spisu *peri fyseos* je asi pozdější; ale když Hérakleitos řekne „příroda se ráda skrývá“, prozrazuje podobný postoj k ní, podobný její pojem jako je u starých Mílétanů³: to, co se skrývá za vším konečným, jednotlivým, a zároveň je rodí (*fyó* znamená původně vznik rostliny, vznikání, objevování se z neviditelného kořene). Není tedy zcela nepodložená domněnka, že i nejstarší užívali termín *fysis*, třeba vedle *arché*, počátek, o němž Theofrast⁴ u Simplikia⁵ tvrdí, že pochází od Anaximandra. To jsou tedy problémy a pojmy nejstarší, mílétské filosofii společné. U prvních myslitelů jistě bylo více hluboké shody než povrchových rozdílů.

Poznámky:

- ¹ Blaise Pascal (1623–1662) – francouzský filosof a matematik. Patočka naráží na pasáž z Pascalových *Myšlenek*, v nichž je člověk charakterizován jako rozporuplná bytost. Na jedné straně je velice křehký a zranitelný, na druhé straně však svým myšlením dokáže obsáhnout celý vesmír. „Člověk je toliko třtina, nejslabší z přírody, ale třtina myslící...“
- ² Hésiodos (kol. r. 700 př. n. l.) – jeden z nejstarších řeckých epických básníků, autor *Theogonie* (zpěvu o původu bohů).
- ³ Mílétané: souhrnné označení prvních řeckých filosofů (Thalés, Anaximenés a Anaximandros), protože pocházeli z maloasijského města Miletos v tehdejší Iónii; někdy bývají označováni také jako „ionská škola“.
- ⁴ Theofrastos (372–287 př. n. l.) – řecký filosof, zakladatel biologie rostlin, historik.
- ⁵ Simplikios (kol. r. 530) – řecký novoplatónský filosof, autor cenných komentářů k dějinám řecké filosofie, z nichž dosud čerpáme informace o dílech před Sokratiků.